

دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده ادبیات، زبان‌ها و تاریخ

پایان‌نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان

تحلیل روان‌شناسانه سفرهای حج در تذکرة الاولیاء

استاد راهنما

دکتر مریم حسینی

استاد مشاور

دکتر نسرین فقیه ملک مرزبان

دانشجو

فاطمه قدردان

دیماه ۱۳۹۲

کلیه دستاوردهای این تحقیق متعلق به
دانشگاه الزهراء(س) است.

چکیده

سفر حج، عظیم‌ترین و ارزشمندترین سفر مسلمانان است. این سفر علاوه بر آن‌که سفری ظاهری است که مسافر به قصد انجام اعمال عبادی دیار خود را ترک می‌کند تا راهی سرزمین حج شود؛ سفری درونی، آیینی و معنوی است که مسافر با ترک تعلقات خود در خود سفر می‌کند، به رشد روحی و معنوی دست می‌یابد. در تذکرة الاولیاء، که زندگی تعدادی از اولیای خدا در آن جمع آمده است، به سفر حج این بزرگان نیز اشاره شده است. بررسی و تحلیل روان‌شناسانه‌ی این سفرها و تأثیر هر یک از مراحل سفر، بر ارتقای معنوی این بزرگان بر مبنای نظریه‌های اسطوره‌شناسی نوین مانند نظریه‌ی سفر قهرمان از جوزف کمپبل، مردم‌شناس، اسطوره‌شناس و روان‌شناس آمریکایی جنبه‌های تازه و جالبی را از سفر بزرگ حج و کارکردهای عظیم معنوی آن آشکار می‌کند. هر یک از اولیای خدا که قدم در راه سفر حج نهاده اند؛ مراحل را گذرانده‌اند که کریستوفر ووگلر معتقد است همه‌ی قهرمانان در سفر خود پشت‌سر می‌گذارند تا با طی آن، به هدف والای سفر، که همان تکامل و رشد روانی است، دست یابند.

در این پایان‌نامه موتیف‌های سفر حج بر اساس طبقه‌بندی آرنه تامپسون دسته‌بندی، و انواع سفر در تذکرة الاولیاء و به‌ویژه سفر حج از منظر تک اسطوره کمپبل تحلیل و بررسی شده است.

برای انجام این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است.

کلمات کلیدی: سفر، حج، تحلیل روان‌شناسی، سفر قهرمان.

فهرست مطالب:

۱	پیشگفتار
۳	فصل اول: کلیات
	بخش اول
۴	۱-۱. اهمیت سفر
۶	۲-۱. انواع سفر در داستان‌ها
۷	۳-۱. سفرهای عرفانی
	بخش دوم
۱۰	۴-۱. اهمیت روانشناسی داستان
۱۳	۵-۱. روان‌شناسی که به تحلیل داستان پرداخته‌اند
۱۴	۶-۱. تحلیل روان‌شناسانه یونگ از سفر قهرمان
۱۷	۷-۱. تحلیل روان‌شناسانه کمپبل از سفر قهرمان
۱۸	۸-۱. تحلیل روان‌شناسانه ووگلر از سفر قهرمان
۳۰	فصل دوم: سفر در تذکرة الاولیاء عطار
۳۱	۱-۲. عطار و تذکرة الاولیاء
۳۲	۲-۲. انواع سفر در تذکرة الاولیاء
۳۴	سفر به قصد دیدار با کسی
۳۴	سفر به قصد ریاضت نفس
۳۶	سفر به دلیل گریز از محبوبیت نزد مردم

۳۷	سفر به منظور طلب علم
۳۷	سفر به منظور زیارت مقابر
۳۷	سفر برای امور مادی
۳۹	۲-۳. سفر حج در تذکرة الاولیاء
۴۰	اهمیت رضایت مادر برای رفتن به سفر
۴۰	اهمیت توشه
۴۳	همسفر
۴۵	انجام سفر برای هدفی
۴۶	خواندن نماز و قرآن در سفر
۴۷	توکل در گذر از بادیه
۴۹	دیدار با اولیا
۵۰	خواب دیدن
۵۲	مناجات با خدا و استجابت دعا
۵۴	آواز دادن هاتفی
۵۵	تعدد سفر
۵۶	کرامت
۵۷	برتری عملی بر حج
۵۷	شطح
۵۹	نصیحت کردن
۵۹	حج غیرمسلمان
۶۰	مجاور شدن

۳-۱. موتیف‌های سفر حج در تذکرة الاولیاء براساس طبقه‌بندی

۶۷	آرنه تامپسون
	بخش دوم
۷۳	۳-۲. تحلیل داستان‌ها
۷۳	دنیای عادی
۸۵	دعوت به آغاز سفر
۸۹	رد دعوت
۹۲	امداد غیبی
۱۰۱	عبور از آستانه
۱۰۴	جاده‌ی آزمون‌ها
۱۰۷	راهیابی به ژرف‌ترین غار
۱۱۱	آزمون بزرگ
۱۱۴	دریافت پاداش
۱۱۸	مسیر بازگشت
۱۱۹	تجدید حیات
۱۲۰	بازگشت با اکسیر
۱۲۲	۳-۳. سفر حج، سفری برای شناخت خویشتن

۱۲۲ فصل چهارم: نتیجه‌گیری

۱۲۳ ۴-۱. نتیجه‌گیری

۱۲۶ فهرست منابع

فهرست شکل و جدول‌ها

۲۸ شکل ۱-۱. مراحل سفر قهرمان

۳۳

جدول ۱-۲. فراوانی سفر در تذکرة الاولیاء

۶۲

جدول ۲-۲. عناصر سفر حج در تذکرة الاولیاء

پیشگفتار

تا مدت‌ها خوانندگان روایت‌ها و حکایت‌ها گمان می‌کردند داستان‌ها فقط جنبه‌ی سرگرم‌کننده دارند و برای کسب لذت نوشته شده‌اند؛ اما روان‌شناسان برای داستان‌ها و حکایات جنبه‌ای فراتر از جنبه‌ی سرگرم‌کننده‌ی آن‌ها نیز در نظر گرفته‌اند.

داستان‌ها و حکایات فقط مایه‌ی تفریح نیستند، بلکه با تحلیل هر کدام از شخصیت‌ها و رفتارشان می‌توان به شناخت دقیق‌تری از انسان دست یافت.

عطار و کتاب ارجمند تذکرة الاولیای او که به شیوه‌ی زندگی عارفان در سده‌ی نخست اسلام می‌پردازد می‌تواند انتخاب مناسبی برای تحلیل روان‌شناسانه‌ی رفتار و اعمال قهرمانان حکایاتش باشد.

نگارنده پس از مطالعه‌ی نظریات روان‌شناسان بزرگی چون یونگ، کمپبل و ووگلر که به ترتیب هر کدام کامل‌کننده‌ی نظریات یکدیگر هستند؛ تحلیل خود را بر مبنای نظریه‌ی این سه روان‌شناس با محوریت نظریه‌ی سفر قهرمان ووگلر انجام داد. ووگلر نظریه‌ی سفر قهرمان خود را، بر مبنای نظر تک اسطوره‌ی کمپبل بیان کرده است و کمپبل نیز خود برای بیان نظریاتش از اندیشه‌ی ناخود آگاه جمعی یونگ الهام گرفته است.

هدف از نگارش این پایان‌نامه یافتن مراحل سفر قهرمان ووگلر در تذکرة الاولیا و پاسخ به این سوال است که آیا می‌توان داستان‌های کهن ادبیات فارسی را نیز با توجه به روش‌های نوین روان‌شناسی بازخوانی کرد؛ پس از انجام پژوهش می‌توان گفت که تمام داستان‌ها و حکایات که در آن‌ها به عنصر سفر اشاره شده است صرف‌نظر از شیوه و دوره‌ی نگارش قابل بررسی با نظریه‌ی سفر قهرمان ووگلر هستند.

در این زمینه، پیش از این نیز پژوهش‌هایی انجام شده است مانند کتاب چهار گزارش از تذکرة الاولیا نوشته‌ی بابک احمدی، تکوین شخصیت قهرمان در چهار روایت از تذکرة الاولیا نوشته‌ی محمد حاج آقا بابایی و امیر نصری، نقد ریخت‌شناسی حکایت‌های کشف‌المحجوب و تذکرة الاولیا نوشته‌ی سید اسماعیل قافله‌باشی.

این پایان‌نامه شامل چهار فصل است:

فصل اول به اهمیت سفر، انواع سفر در داستان‌ها و هم‌چنین آشنایی با روان‌شناسانی که به تحلیل داستان پرداخته‌اند و نظریات آن‌ها می‌پردازد.

در فصل دوم ضمن معرفی مختصر عطار و اثر منشور و ارزشمند او، تذکرة الاولیا، به تبیین انواع سفر در تذکرة الاولیا و به طور خاص سفر حج و عناصر آن، به همراه جدول پرداخته شده است.

در فصل سوم موتیف‌های سفر حج بر اساس الگوی آرنه تامپسون طبقه‌بندی شده و تحلیل روان‌شناسانه‌ی سفرهای حج در تذکرة الاولیا بر مبنای نظر روان‌شناسان صاحب‌نظر با محوریت نظریه‌ی سفر قهرمان ووگلر آمده است.

فصل چهارم هم نتیجه‌گیری مباحث پیشین است.

فصل اول: کلیات

بخش اول

۱-۱. اهمیت سفر.

۲-۱. انواع سفر در داستان‌ها.

۳-۱. سفرهای عرفانی.

بخش دوم

۴-۱. اهمیت روانشناسی داستان.

۵-۱. روان‌شناسانی که به تحلیل داستان پرداخته‌اند.

۶-۱. تحلیل روان‌شناسانه یونگ از سفر قهرمان.

۷-۱. تحلیل روان‌شناسانه کمپبل از سفر قهرمان.

۸-۱. تحلیل روان‌شناسانه ووگلر از سفر قهرمان.

بخش اول

۱-۱. اهمیت سفر

سفر واژه‌ای عربی به معنای بیرون شدن از شهر خود و به محلی دیگر رفتن است. در لغت‌نامه دهخدا ذیل عنوان سفر آمده است: مقابل حضر، بریدن مسافت. خداوند بارها انسان را به سفر دعوت کرده است. (قرآن، انعام ۱۱، نمل ۶۹، جمعه ۱۰) در سوره یوسف خداوند می‌فرماید: " آیا در زمین سیر نکردند تا ببینند عاقبت کسانی که پیش از آن‌ها بودند چه شد؟ " (آیه ۱۰۹) این آیات و هم‌چنین تأکید روایات به کمک رسانیدن به مسافران در راه مانده اهمیت سفر در اسلام را مشخص می‌کند.

در اسلام فواید بسیاری برای سفر شمرده‌اند، حضرت امیر می‌فرماید: مسافرت کنید که در آن پنج فایده است: اندوه‌زدایی، درآمدزایی، دانش‌افزایی، ادب‌آموزی و همراهی با شرافتمند. عزالدین محمود کاشانی تأثیر سفر را در نفس آدمی کمتر از نماز و روزه نمی‌داند، " شک نیست که سفر در تمرین نفوس طاغیه و تلیین قلوب قاسیه، اثری عظیم و فایده‌ای جسیم دارد، چه مهاجرت اوطان و خلان و مفارقت معهودات و مألوفات و مصابرت بر مصایب و نوایب، نفوس و طباع را از ترسم و تقید به رسوم و عادات و قیود مرادات آسوده و آزاد گرداند و اثر قساوت قلب از قلوب لاهیه و ساهیه بردارد و تأثیر سفر در تلیین نفوس کم از تأثیر نوافل صوم و صلوه نباشد." (۱۳۶۷، ۲۶۳)

از منظر امام محمد غزالی سفر دو گونه است، یکی سفر ظاهر و دیگر سفر باطن و از این دو، سفر باطن را شریف‌تر می‌داند. (۱۳۶۶، ۵۲۹) " بدان که سفر سبب رستن است از مکروه و موجب رسیدن به مطلوب؛ و سفر دو گونه است، یکی این‌که به ظاهر تن باشد از خانه و وطن سوی بیابان و دوم آن‌که به سیر دل بود از أسفل السافلین سوی ملکوت؛ و از این دو سفر شریف‌تر سفر باطن است."

شاعران نیز از دیرباز به سفر توجه کرده‌اند و آن را مورد ستایش قرار داده‌اند.

از سفرها ماه کیخسرو شود بی سفرها ماه کی خسرو شود؟

(مولانا، ۱۳۶۳، ۳۱)

سنایی نیز سفر را در پرورش و کمال انسان مؤثر می‌داند:

کودکی تو، در سفر مرد شوی رنجه از راه گرم و سرد شوی

به عقیده او سفر محل آزمایش جوان مردان است:

در سفر خواجگی نکو ناید که سفر خواجگی بی‌لاید

اندر این پایگاه سرگردان شد سفر بوته‌ی جوان مردان

(سنایی، ۱۳۵۹، ۳۱)

اولین سفر انسان، سقوط او از عالم برین بر عالم خاکی بود و پس از آن، او همواره به شکلی در سفر بوده است. گاه سفر مادی و جسمانی و گاه سفر معنوی و روحانی. شاید او اول بار ناخواسته قدم در راه سفر نهاده و از عالم برین به این عالم خاکی آمده، اما بعد از آن همواره به دلیلی و با انگیزه‌های متفاوتی سفر کرده است؛ گاه به دنبال علم و دانش دیار خود را ترک کرده و گاه برای به دست آوردن مال و ثروت راهی سفر شده است، زمانی به امید وصال معشوقی رنج سفر را به جان خریده و گاه برای فرار از دشمنی سفر را انتخاب کرده است.

انگیزه سفرها هرچه که باشد، یک نقطه مشترک در همه آن‌ها وجود دارد و آن‌هم امید رسیدن به آینده‌ای بهتر است. در حقیقت همین دلیل است که رنج سفر و مسافت‌های طولانی آن را برای مسافر قابل تحمل می‌کند.

انگیزه‌های شخصی و سفارشهای دینی، ارزش ویژه‌ای به سفر در فرهنگ اجتماعی و مذهبی بخشیده است. به همین علت است که سفر در تمامی فرهنگ‌ها و زمان‌ها با انگیزه‌های متفاوت انجام می‌شود.

۱-۲. انواع سفر در داستان‌ها

سفر یک کهن الگوی جهانی است که همواره مورد توجه انسان بوده است. با دقت در داستان‌های جهان درمی‌یابیم که در تعداد بسیار زیادی از آن‌ها سفری انجام می‌پذیرد. در فرهنگ نمادها سفر یک مدخل اصلی است؛ و جست‌وجوی حقیقت و آرامش معنا می‌دهد و نشانگر میل عمیق آدمی به تغییر است.

"گذری بر مجموعه ادبیات داستانی جهان نشان خواهد داد که سفر حادثه‌ی اصلی بیشتر داستان‌ها و رمان‌ها است. هر خواننده‌ای در وهله‌ی اول با دیدن واژه سفر به یاد مسافرت کردن و دیدار از شهرها و کشورها و سرزمین‌هایی تازه می‌افتد. سفرهایی که گاه در مدت کوتاه و گاه در مدتی طولانی و در سرزمین‌هایی دور و نزدیک اتفاق افتاده است. ماجرای بسیاری از رمان‌ها و داستان‌ها هم بر اساس همین سفرها شکل گرفته است." (حسینی، ۱۳۸۱، ۶۴)

می‌توان داستان‌های سفر را در ادبیات جهان به چهار دسته کلی تقسیم کرد:

۱- **سفرهای انفسی:** گزارش‌های مرحله‌ای است که قهرمان طی می‌کند تا حقیقتی را درک کند و یا به گنجی دست یابد. این نمونه سفر را در داستان‌های اسطوره‌ای ادبیات جهان می‌توان دید. مانند منطق الطیر.

۲- **سفرهای آفاقی:** گزارش سفرها و سفرنامه‌ها است که شرح سفر نویسندگان آن‌ها به سرزمین‌های مختلف است. مانند سفرنامه ناصر خسرو.

۳- **سفرهای تخیلی:** سفرهایی که در خیال نویسنده انجام می‌گیرد و اتفاقات آن غیر واقعی و خیالی است و خواننده را نیز با خود همراه می‌کند. مانند شازده کوچولو.

۴- **سفرهای علمی تخیلی:** سفرهایی غیر واقعی است که پایه‌ای علمی دارند و خواننده را با مسائل علمی آشنا می‌کند. مانند سفرهای ژول ورن.

ممکن است مسافر مراحل سختی را در سفر بگذراند که در ارتقای روحی و آمادگی او برای رسیدن به هدف تأثیرگذار است. سفر علاوه بر گذرهای مادی و جسمانی دارای مفهوم والاتری است که همان سفر ارزشمندی است که انسان درون خود انجام می‌دهد. در واقع هدف اصلی سفرهای ظاهری ایجاد تحول در باطن سالک است.

فصل مشترک تمامی این سفرها پالایش روح و خودشناسی است. در تمامی این داستان‌ها قهرمان هدف والایی پیش رو دارد؛ او برای رسیدن به هدف خود راه دشوار سفر را پیش می‌گیرد؛ در طی سفر با فراز و نشیب‌هایی روبه‌رو می‌شود که در نهایت منجر به کمال وی می‌شود.

۱-۳. سفرهای عرفانی

منبع اصلی عرفان و تصوف اسلامی، قرآن و سیره نبوی است. معراج پیامبر بر متون عرفانی و آثار متصوفه تأثیر گذاشته است؛ به طوری که در این آثار بابتی به نام آداب سفر اختصاص داده شده است و یا در شرح احوال صوفیان سفرهای معراج گونه‌ای به چشم می‌خورد که نشان از اهمیت و توجه ایشان به مقوله‌ی سفر دارد. "بشر حافی گفتی: ای گروه پارسایان سفر کنید تا پاکیزه شوید؛ زیرا آب تا جاری است پاکیزه است و چون مقام آن به یک موضع بسیار شود تغییر پذیرد." (غزالی، ۱۳۶۶، ج ۲، ۵۳۵)

سفر عرفانی یک فرآیند وصل با سرچشمه خلاق زندگی است که پر از رمز و راز است. سیر و سلوک عرفانی در حقیقت یک سفر معنوی است که در آن سالک از خود به جانب حق گام برمی‌دارد و مقاماتی را طی می‌کند تا به پیشگاه حقیقت نایل آید.

"سیر و سلوک عارف با سفر آغاز می‌شود، آن هم سفری تمثیلی از صورت زمینی به صورت آسمانی و روحانی. یعنی دو مرحله متناهی و نامتناهی در مقابل یکدیگر قرار می‌گیرند و

موضوع عرفان که نفس انسان در برابر خداوند است، سالک را وارد جهان حقیقت می‌کند و سلوک و زیارت موجب تصفیه او می‌گردد. " (حامدی، ۱۳۸۲، ۳۸) سفر آیینی سفری است که با مناسکی همراه است و گذر از مراحل را شامل می‌شود. این گروه از سفرها معمولاً در زمان مشخصی و بر پایه‌ی ادای فریضه‌های دینی انجام می‌شود.

در حقیقت سالک در مناسکی قرار می‌گیرد تا با طی مراحل، به گنج پنهانی که به شکل‌های مختلفی تصویر شده است دست یابد. این گنج پنهان در منطق الطیر، سیمرغ؛ در مصیبت‌نامه، حقیقتی روحانی و در داستان‌های عامیانه گنجی نهفته در زمین است.

در فرهنگ اشعار حافظ در تعریف سالک آمده است: " سالک در لغت به معنی رفتار کننده و طی کننده راه است و در اصطلاح صوفیه به آن صوفی اطلاق می‌شود که از خود به جانب حق گام بر می‌دارد و طالب تقرب پیشگاه الله است. " (رجایی بخارایی، ۱۳۶۸، ۲۴۹)

" سالک سلوکش را با زیارت و سفر آغاز می‌کند، از جهان تصورات به جهان حقیقت می‌رسد. در این سفر ریاضت و ترک لذات، درون او را صیقل می‌دهد و شخصیت وی را چنان دگرگون می‌سازد که شایستگی ورود به سرزمین روحانی و قرب معبود خود را دارا شود. " (همان، ۳۸) مسافر برای دستیابی به این گنج باید سه مرحله‌ی گسستن، عبور و کمال را پشت‌سر بگذارد و با عبور از هر مرحله خواسته‌های وی عالی‌تر می‌گردد.

نمونه‌هایی از سفر به عوالم روحانی را در متون غیر اسلامی هم می‌توان یافت، مانند کمدی الهی اثر دانته شاعر ایتالیایی که به شرح سفر روحانی او به دوزخ، برزخ و بهشت می‌پردازد. عده‌ای این اثر را متأثر از منظومه سیرالعباد الی المعاد سنایی می‌دانند.

در ادبیات ایران نیز سفرهای عرفانی وجود دارد که یادآور و متأثر از معراج‌نامه‌ها است.

۱- منظومه سیرالعباد الی المعاد: این منظومه سفرنامه روح است، سالکی به همراهی یک پیر یا مرشد سفر خود را آغاز می کند تا از قلمرو عناصر چهارگانه عبور کند و به رستگاری نایل آید.

۲- رسائل شهابالدین سهروردی: رساله آواز پر جبرئیل، معراج روحانی سهروردی در حالت خواب است.

۳- حکایات عرفانی ابن سینا: سه حکایت عرفانی ابن سینا به نامهای حی بن یقظان (زنده‌ی بیدار)، سلامان و ابدال و رساله الطیر مشاهدات عقلی با زبانی رمزگونه است. "مسائلی که در ارتباط به سیر و سفر عرفانی و عبور از وادی‌ها و حلول به مقامات به وسیله بزرگان و پیشگامان شناخت ذات بشر صدها سال پیش برای هدایت افراد بیان شده است؛ گاهی به جهات خاص به صورت کنایه، رمز، حتی معما و یا به زبان تمثیل و اشارات بیان گردیده." (حامدی، ۴۲)

گویی در هر زمانی، بنا به دلیلی، سفر از ضروری‌ترین نیازهای بشر بوده است؛ اما سفر به هر علتی و در هر زمانی که انجام شود در تصفیه نفس سرکش تأثیر فراوانی دارد، زیرا سالک را از آن‌چه به آن وابستگی دارد دور می‌کند، که دوری از علایق سبب خلوص می‌گردد. سختی سفر و دوری از وطن، شخص را وادار می‌کند تا با تفکر و تأمل در نفس خویش، در جهت از بین بردن رذایل و پرورش خصایص انسانی بکوشد؛ و این عالی‌ترین هدفی است که می‌توان برای یک سفر در نظر گرفت.

۴-۱. اهمیت روان‌شناسی داستان

داستان از آغاز پیدایش بشر تا به امروز با او همراه است. انسان در داستان‌هایی که بازگو می‌کند، از آرزوها، علایق، اهداف، ترس و نگرانی‌های خود سخن می‌گوید و آن‌ها را به تصویر می‌کشد. گاه با پیروزی به آرزوهایش دست می‌یابد و گاه شکست خورده عقب می‌نشیند؛ اما در هر حال ذهن اوست که سرنوشت داستان‌ها را رقم می‌زند.

داستان‌های بسیاری وجود دارد که با وجود روایت‌های متفاوت، گویی همه یکی پس از دیگری تکرار شده‌اند و از دغدغه‌های بشری سخن می‌گویند. همین نکته است که به داستان‌ها اهمیت ویژه‌ای، بیشتر از یک حکایت سرگرم‌کننده می‌بخشد؛ آن‌جا که با تکیه بر روان مشترک بشر، به حل مشکلات وی کمک می‌کنند. برای بهره‌مندی از این ویژگی داستان، باید با آن آشنایی عمیق‌تری داشت.

" دانش روان‌کاوی و کشف قلمرو ناخودآگاه روان، خواب جهان را درست در سپیده دم قرن بیستم برمی‌آشوبد؛ با آشنا کردن جهانیان با مفهوم ناآگاه بودن از خود، هر آن‌چه را که حقیقت و مطلق می‌دانند، به پرسش می‌گیرد و فرش یقین را از زیر پای مطلق‌گرایان و حقیقت‌جویان می‌کشد. " (یاوری، ۱۳۷۲، شماره ۴۵، ۱۳۰)

شاید این‌گونه به‌نظر برسد که روان‌شناسی دانشی پزشکی است که از آن برای درمان بیماری‌های روحی استفاده می‌شود، اما با تأمل در کارکردهای آن در می‌یابیم: " روان‌کاوی در مرز بین علوم پزشکی و زیست‌شناسی با علوم انسانی قرار دارد و تماماً از دل پزشکی و روان‌پزشکی (علوم تجربی و زیستی) بیرون نیامده، بلکه شاید خاستگاه مشترکی نیز با فلسفه و

ادبیات و هنر، جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی، به خصوص هنر و ادبیات عصر رنسانس و مدرنیته دارد. " (صنعتی، ۱۳۸۶، شماره ۴، ۸۲)

با وجود آن که داستان‌ها آگاهانه روایت می‌شوند، اما از آن‌جا که " نزد یونگ، آگاهی و ناآگاهی باز نمود دو مرحله از فرآیند تکامل انسانند؛ انسان از حیوان برمی‌آید و آگاهی از ناآگاهی، از این‌رو ناآگاه، به لحاظ تاریخی پیش از آگاهی وجود داشته و به واقع پدیدآورنده آگاهی است. " (مورنو، ۱۳۹۰، ۶) می‌توان نتیجه گرفت، چگونگی روایت هر داستان ریشه در ناخودآگاه انسان دارد. نه تنها ناخودآگاه انسانی که آن را روایت می‌کند، بلکه ناخودآگاه کلی بشر در طول تاریخ که یونگ از آن با عنوان "تمایلات کلی ذهن" یاد می‌کند. (همان، ۷)

" یونگ می‌گوید که لایه‌ی ژرف‌تر ضمیر ناآگاه چیزی است فرا شخصی، جمعی و کلی. زیرا محتوایش چیزی نیست که در طول عمر شخص به دست آمده باشد بلکه در همه انسان‌ها یکسان است. " (همان، ۱۱) می‌توان گفت سرچشمه‌ی هر داستانی که روایت می‌شود ضمیر ناخودآگاه جمعی بشر است که از اراده‌ی شخصی هر فردی فراتر می‌رود.

" عقیده‌ی همه پژوهشگران این است که اساطیر و قصه‌های پریان به زبان نمادهایی که معرف محتویات ضمیر ناآگاه ما هستند با ما سخن می‌گویند... روان‌کاوان مکتب یونگ گامی فراتر نهاده، تأکید می‌کنند که چهره‌ها و رویدادهای این داستان‌ها با پدیده‌های روان‌شناختی موروثی و نژادی (Archetypal) سازگار و بنابراین نشان دهنده آن‌ها هستند، و این رویدادها و چهره‌ها به شکلی نمادین نیاز ما را به دستیابی به خویش‌تنی والاتر آشکار می‌کنند. نوعی نوسازی درونی که با وقوف بر نیروهای ناآگاه شخصی و نژادی میسر می‌شود. " (بتلهایم، ۱۳۸۶، ۴۴-۴۵) می‌توان از این یکسانی ضمیر ناآگاه بشر بهره جست و از روایت‌های نمادین منطبق بر روان ناآگاه بشر برای درمان ناکامی‌ها و برآوردن آرزوهای او کمک گرفت.

آن زمان که آشکار می‌شود داستان‌ها در ناخودآگاه بشر ریشه دارند، دانش روان‌شناسی و روان‌کاوی اهمیت، و ادبیات و روان‌شناسی پیوندی ناگسستنی می‌یابند.

روان‌شناسی دانشی برای بررسی ذهن و رفتار انسان است، حال آن‌که ادبیات با انسان و محیط زندگی او در ارتباط است. اشتراک این دو دانش شاخه‌ای به نام روان‌شناسی ادبی را به وجود آورده است که یکی از اهداف آن شناخت اصول روان‌شناسی در یک اثر ادبی است. مدرسی می‌گوید (۱۳۹۰، ۲۱۵) " برای درک بهتر اهمیت رابطه ادبیات و روان‌شناسی باید دانست که شاعر و هنرمند در حقیقت، کسی است که این توانایی و قدرت را دارد که تصاویر نخستین را به صورتی ملموس و قابل شناخت درآورد. "

در داستان‌های روان‌شناختی به چیزی فراتر از آن‌چه در ظاهر داستان است توجه می‌شود. مانند: اعمال و رفتار و انگیزه‌ی قهرمانان داستان. " شاعر و نویسنده برای خلق و آفرینش آثار هنری خویش از صورت‌های ذهنی و تخیلی خود بهره می‌برد که این عناصر ریشه در ناخودآگاه ذهن همه‌ی افراد بشر دارند و در ذهن شاعر و نویسنده به لایه‌های خودآگاه ذهن می‌رسند و مقدمه پیوند میان روان‌شناسی، هنر و ادب می‌شوند، به این ترتیب زمینه‌ی تحقیقات روان‌کاوان و ادب‌شناسان فراهم می‌شود. " (همان، ۲۱۵، نقل از جم زاد، ۱۳۷۸)

به‌طور کلی هر آن‌چه که با روان انسان و سرگذشت او ارتباط داشته باشد و بتواند اندکی از دغدغه‌های زندگی او را برطرف نماید، اهمیتی دو چندان می‌یابد. داستان و روان‌شناسی داستان، به این امر می‌پردازد و از این رو اهمیتی ویژه دارد. همان‌گونه که " یونگ ادبیات برجسته را- از جمله اسطوره‌هایی که الگوهای آن‌ها در فرهنگ‌های مختلف دیده می‌شود- مظهري از الگوهای کهن ناخودآگاه جمعی تلقی می‌کند. نویسندگان بزرگ به تصاویر کهن الگویی دفن شده در حافظه‌ی نژادی دسترسی دارند و دسترسی به آن‌ها را برای دیگران فراهم